

<https://doi.org/10.15407/socium2021.01.060>
УДК 316.4.066:[330.15+130.2]:316.32(4)

Судаков В.І., д-р соціол. наук, проф., завідувач кафедри теорії та історії соціології, факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 64/13, Київ, 01601, Україна, email: vl_sudakov@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2032-1093>,

Лапина В.В., канд. соціол. наук, PhD. (соціальна психологія), завідувач лабораторії соціологічних та освітніх досліджень, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 64/13, Київ, 01601, Україна, email: v.lapina39@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1071-2971>

ПРИРОДНІ ТА КУЛЬТУРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В СУЧАСНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Представлено характеристику основних напрямів розвитку фундаментальних інноваційних соціологічних досліджень, які спрямовані на ідентифікацію нових детермінант соціальної напруженості, причини яких є суперечностями практичного ставлення людей до природи та навколишнього природного середовища. Аргументовано, що в умовах новітніх глобальних і регіональних соціальних трансформацій суттєво змінюються традиційні форми культурного впливу людей на природу як фізичну реальність. Саме тому соціологічні дослідження суперечливого характеру процесів культурної інтеграції та диференціації в європейських суспільствах як соціальних системах індустріального та постіндустріального типу формують пізнавальні стимули наукового вивчення нових форм соціальної напруженості в системі “природа – суспільство”. Доведено, що в сучасних європейських полікультурних суспільствах посилюється конкуренція між різними етнічними культурами, яка є важливим джерелом виникнення й суперечливого співіснування різноманітних субкультур. Ці субкультури, які відображають певну систему гуманітарних цінностей, водночас формують і критичне ставлення людей до наявних соціальних порядків. Тому сучасні вчені, які вивчають причини різного традиційного ставлення людей до природи, намагаються розвинути погляди на субкультури як на джерела та специфічні детермінанти соціальної напруженості. Зосереджено увагу на важливості визначення пізнавального статусу поняття “соціальна напруженість”, оскільки воно має важливе значення для розвитку інноваційних досліджень у наукових сферах соціології, соціальної екології та соціального управління.

Ключові слова: природа, навколишнє природне середовище, культура, субкультура, мультикультуралізм, ставлення людей до природи, соціальна напруженість, сучасні європейські суспільства.

Sudakov V.I., Dr Habil (Sociology), Professor, Head of the Department of the Theory and History of Sociology, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 64/13, Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine, email: vl_sudakov@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2032-1093>,

Lapina V.V., PhD. (Sociology), PhD. (Social Psychology), Head of the Laboratory of sociological and education studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 64/13, Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine, email: v.lapina39@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1071-2971>

THE NATURAL AND CULTURAL DETERMINANTS OF SOCIAL TENSIONS IN THE CONTEMPORARY EUROPEAN SOCIETIES

The characteristics of the main directions of the fundamental innovative sociological research, which are orientated to identification the new determinants of social tensions caused by the contradictory

© Судаков В.І., Лапіна В.В., 2021

practical human attitudes to nature and environment, have been presented in the article – argued that the latest global and regional transformations change the traditional forms of the human cultural influence to nature as the physical reality. Therefore, the sociological research of the cultural integration and differentiation in contemporary European societies, as the social systems of industrial and post-industrial types, open the new cognitive stimulus for the fundamental and applied scientific studies of the new forms of social tensions in the “nature-society” system. Proved that in the contemporary multicultural European societies, the different subcultures arise and coexist in their competitive and contradictory interactions. These subcultures, reflecting the essential humanitarian values, at the same time, produce the critical human attitude to existing social orders. So, the scholars, who study the reasons for the contradictory human attitudes to nature, try to develop conceptual views on the subculture phenomena as the specific sources of the social tensions. Paid attention to the need for the correct identification of the “social tension” concept's cognitive status, taking into account that this concept is vital for innovative studies in the scientific spheres of sociology, social ecology, and social management.

Keywords: *nature, environment, culture, subculture, multiculturalism, human attitudes to nature, social tension, contemporary European societies.*

Дослідження нових форм соціальної напруженості, що спричинені суперечливими тенденціями постіндустріальної модернізації європейських суспільств, формують важливий інноваційний напрям розвитку сучасних соціальних і гуманітарних наук. Сьогодні суттєво змінюються форми культурного впливу людей на природу та навколишнє природне середовище. Процеси інтенсифікації економічної діяльності людини вже зараз спричинили радикальні трансформації традиційних способів і моделей природокористування. Саме тому такі трансформації практично на всіх континентах планети стали сприйматися вченими, політиками й громадськими активістами як ризики та загрози самому існуванню людства. Незважаючи на виникнення та поширення новітніх інноваційних концепцій раціонального природокористування на принципах захисту біорізноманіття, радикального скорочення шкідливих промислових викидів в атмосферу та використання пестицидів, розвитку “зеленої” енергетики на основі використання енергії сонця та вітру, збереження лісів і озер як ресурсів питної води, а також збільшення рекреаційного потенціалу придатної для аграрного виробництва землі, наявних заповідних територій, слід визнати, що ці принципи нині, скоріше, є новими морально-етичними імперативами ставлення людей до природи. Процес глобального утвердження цих імперативів як системи інституціональних норм і масової культурної практики не є простим і спричинятиме появу різних форм соціальної напруженості, протестної поведінки та соціальних конфліктів. Тому ідентифікація та дослідження нових форм соціальної напруженості в системі “природа – суспільство”, які виникають і відтворюються в європейських суспільствах, є важливою науковою проблемою. Нинішня ситуація соціальної драми пандемії COVID-19 також є доволі переконливим свідченням актуальності та особливої практичної значущості наукового дослідження проблеми взаємозв’язку природничих і культурних детермінант соціальної напруженості в сучасних європейських суспільствах як соціальних системах індустріального та постіндустріального типу.

Мета статті полягає у розробці аналітичного соціологічного підходу, який дає змогу охарактеризувати основні напрями розвитку фундаментальних інноваційних

соціологічних досліджень новітніх процесів культурної інтеграції та диференціації, а також спрямований на ідентифікацію нових детермінант соціальної напруженості, зумовлених суперечностями практичного ставлення людей до природи та навколишнього природного середовища.

Сучасні наукові дослідження проблематики новітніх культурних змін у цілому відображають ситуацію необхідності створення нових фундаментальних теорій культури та культурного розвитку. На це звертають увагу вчені і підкреслюють, що поняття “культура” в новітніх інтерпретаціях фіксує лише найважливіші атрибутивні властивості й якості, які притаманні колективному життю людей та їх поведінці. “Соціологи та антропологи використовують це поняття як узагальнююча категорія, що відображає символічні, небіологічні, тобто набуті аспекти життя людського суспільства. До культури належить мова, звичаї та узгоджені традиції (конвенції), за допомогою яких можна відрізнити людську поведінку від поведінки інших приматів”¹.

На наш погляд, така суто антропологічна інтерпретація змісту поняття “культура” у цілому не сприяє соціологічному розумінню онтологічного статусу культури як основи соціальної інтеграції та соціальної диференціації, соціальної інклюзії та соціального відторгнення. На цю обставину звертає увагу і П. Берк, який зазначає, що поширений у суспільствознавстві антропологічний підхід до вивчення культури як явища суспільного життя зумовлений інтересом дослідників до вивчення практик повсякденного життя людей доіндустріальної епохи. “Антропологічне звернення до повсякденності та до суспільств з відносно незначним розподілом праці надихало на використання поняття “культура” у широкому сенсі” [1, с. 52].

Важливо також звернути увагу на потребу конкретизації та розвитку наукових поглядів на культуру як на систему різноманітних технологічних способів функціонального впливу людей на природу, яка реально є універсальною ресурсною основою їх соціальної життєдіяльності. Нині усталене розуміння природи як об’єктивно наявної фізичної реальності та ресурсного базису культури людської діяльності потребує нового концептуального осмислення.

У цьому зв’язку актуальним завданням вчених, на нашу думку, є розвиток наукових ідей Ж. Дюрана, які позитивно сприяють формуванню творчої професійної уяви щодо розуміння специфіки новітніх культурних трансформацій. Загальну концептуальну рефлексію цих ідей, як доводив Ж. Дюран [2], характеризують поняття “уява” (*imaginaire*) та “антропологічна траєкторія” (*trajet antropologique*). Саме ці поняття фіксують суперечливий зв’язок між людиною як біовітальним суб’єктом і навколишнім природним і соціокультурним середовищем. На думку вченого, організація спеціалізованих досліджень глобальних і локальних соціальних проявів цього зв’язку потребує введення у науковий обіг нових соціологічних понять як “засобів економного здійснення пізнавальних інтелектуальних операцій” [2, р. 9]. Незважаючи на те, що такі нові поняття можуть сприйматися вченими у різних релятивних значеннях як

¹ Culture. *The Pinguine Dictionary of Sociology* / N. Abercombie, St. Hill, Br. Turner. London: Pinguine books Ltd., 1994. P. 99.

“знаки”, “алегорії” та “символи”, у цілому вони є важливими стимулами розвитку “непрямого” (indirect) креативного наукового пошуку [2, р. 15–26].

Активне використання соціологами у працях останніх десятиліть пізнавального потенціалу таких понять, як “глобальна культура”, “мультикультуралізм”, “транскультуралізм”, “міжкультурна комунікація”, “культурний капітал”, “субкультурний капітал”, “субкультурний стиль” [3–6] є важливим показником розвитку професійної уяви вчених при розробці програм інноваційних соціологічних досліджень взаємозв’язку природи та культури як детермінант соціальної напруженості в сучасних європейських суспільствах. В аспекті цілком певного функціонального впливу на природу культура поділяє будь-яке суспільство на історичні епохи – вона дозволяє людям, кинувши погляд у минуле, визначити чинники прогресу в ставленні до природи та оцінити прогресивні зміни в наявній системі суспільних відносин.

В умовах глобалізації в європейських полікультурних суспільствах посилюється конкуренція між різними етнічними культурами, прояви якої різним чином пояснюються в соціологічних теоріях глобальної модернізації та глобальної залежності. З огляду на це, культура як втілення результативних тенденцій суспільно-історичної практики є значущим ресурсним фактором легітимації й технологізації систем соціальних дій, що є важливим джерелом виникнення й суперечливого співіснування різноманітних субкультур.

Поняття “субкультура” у цілому відображає певну систему гуманітарних цінностей нонконформізму, супротиву, протесту, свободи вибору, самовиразу, які певним чином формують і характеризують критичне ставлення людей до наявних соціальних порядків [5–8]. Тому сучасні вчені намагаються розвинути погляди на субкультури як на джерела та специфічні детермінанти соціальної напруженості, оскільки, як зазначає М. Сінгер, внаслідок різного традиційного ставлення людей до природи як невичерпної ресурсної основи життя не лише у бідних, але й у багатих країнах сучасного світу формується глобальна екологічна субкультура бідності. І ця субкультура є наслідком “постійного зростання чисельності заселених територій, де люди не мають необхідних матеріальних ресурсів для подолання деструктивних екологічних загроз власному життю, беручи до уваги ту обставину, що ці загрози не створено власною діяльністю цих людей” [9, р. 11]. Саме тому цілком зрозумілими стають специфічні детермінанти формування субкультур протестної активності громадян з метою утвердження норм “екологічного гуманізму”, “екологічної рівності”, “інвайронментальної справедливості”, “інвайронментального здоров’я”, “здорового способу життя” [9, р. 12–17].

Водночас наукова розробка самого змісту такого роду гуманістичних соціально-екологічних норм є доволі складним завданням через відсутність відповідної систематизованої бази емпіричних даних прогностичного характеру. Саме тому, на думку авторів футурологічної праці “Після автомобілізму” [10], виникають різні популістські типологічні сценарії майбутнього захисту навколишнього природного середовища на основі привабливих ідей “екокомуналізму” та “місцевої самодостатності” та “сталого розвитку”. Пояснюючи свою позицію, вчені, зокрема, зазначають: “Важливо також розрізняти три типи майбутнього: можливе, імовірне та оптимальне майбутнє. Остання категорія часто не належить ані до можливих, ані до ймовірних. Більше того, навіть

за оптимальних варіантів майбутнього будуть переможці і переможені, і досягнення одного комплексу цілей означатиме недосягнення інших комплектів” [10, с. 170–171].

Близьку за змістом позицію відстоює і Р. Флорида, який у монографії “Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними?” [11] ретельно досліджує симптоми можливої глобальної екологічної катастрофи, причинами якої є нові соціальні нерівності, які виникають як наслідок посилення неконтрольованої міграції населення, а також як наслідок субкультурних конфліктів між людьми, що проживають у містах та передмістях. Вчений доводить, що головним чинником глобальної урбаністичної кризи є “поширення концентрації бідності як у містах, так і у передмістях”. Саме тому ключовою проблемою є ефективне застосування вже наявних технологічних підходів до вирішення проблеми подолання бідності. “Сучасні підходи до боротьби з бідністю можна поділити на дві категорії: підходи, орієнтовані на людей, які надають ресурси бідним сім’ям та допомагають їм переїжджати до нових і кращих районів, та підходи, орієнтовані на місця, що мають на меті покращити умови занедбаних районів за рахунок інвестицій у школи, надання потрібних соціальних сервісів і зменшення злочинності та насильства” [11, с. 135].

З огляду на зміст зазначених аргументів, доволі легко помітити, що Р. Флорида є прихильником застосування певних підходів економічного характеру до вирішення проблеми бідності. Саме тому він пропонує розробити “об’єднаний індекс нерівності” як інструмент вимірювання різних типів економічної сегрегації [11, с. 247]. Проте бідність є не лише економічним, але й суперечливим соціокультурним феноменом. Тому, на думку вчених [1; 3; 5–8], розуміння причин стабільного відтворення “субкультури бідності” потребує спеціалізованого соціологічного вивчення новітніх процесів культурної диференціації.

Крім того, поняття “субкультура” є специфічним виразом не лише наявних і майбутніх економічних, політичних і соціальних суперечностей, але й цінностей соціального конструктивізму як стимулів соціального прогресу саме в аспекті необхідності формування нового ставлення до природи людей епохи постмодерну. На нашу думку, загальні уявлення стосовно такого нового ставлення є несумісними з поглядом на природу як недорозвинуту соціальну інфраструктуру та як на особливу реальність, що повинна змінюватись внаслідок масового утвердження консьюмеризму саме як культурно-ідеологічного явища сучасного суспільного життя [12, р. 161–165]. Необхідно зауважити, що культурні цінності надлишкового споживання як основи консьюмеристського стилю життя посилюють поляризацію соціальної структури більшості європейських суспільств, оскільки реально забезпечити стандарти розкішного життя може лише незначна заможна частина суспільства, тоді як для більшості соціальних груп ці стандарти є специфічними джерелами соціальної напруженості, ризиків кредитної заборгованості, збідніння та банкрутства [13, р. 161–165; 14, с. 286–288].

У цьому зв’язку ми підтримуємо позицію М. Маффесолі, який у фундаментальній праці “Час племен. Занепад індивідуалізму в постмодерному суспільстві” [15] підкреслює значущість дослідження нових форм соціальної напруженості в системі “природа – суспільство”, які спричинюються в європейських суспільствах як суперечливими процесами постіндустріальної модернізації, так і стабільним відтворенням вже зараз

архаїчного традиційного буденного стереотипу поміркованого культурного ставлення людей до природи – “давайте обмежуватися тим, що маємо” [15, с. 184]. Цей стереотип вчений називає “віталізмом здорового глузду” [15, с. 225].

Поняття “соціальна напруженість” має значний концептуальний обсяг, що необхідно враховувати при визначенні його категоріального статусу. В опублікованій монографії [16] нами вже була здійснена спроба концептуального визначення поняття соціальної напруженості як соціологічної категорії: “Соціальна напруженість – це інтегральна онтологічна характеристика суспільства як соціальної системи, яка відображає певний відносний рівень її стабільності та функціонально проявляється в загостренні соціальних відносин конкретного суспільства, викликаних незадоволеністю потреб, інтересів і цілей індивідуальних і колективних суб’єктів суспільного життя” [16, с. 192].

По-перше, це визначення імпліцитно включає і певні смислові припущення стосовно реального й можливого відтворення різних форм соціальної напруженості як наслідку реального взаємозв’язку окремих суспільств як держав-націй з іншими суспільствами у глобалізованому просторі соціальних взаємодій і комунікацій. Водночас важливо враховувати і певні особливості пізнавального статусу поняття “соціальна напруженість” як специфічної узагальнюючої наукової абстракції, якій притаманна певна варіативна смислова дисперсія. Саме тому сутнісні ознаки поняття “соціальна напруженість” як рефлексивні характеристики певних соціальних наслідків індивідуальних і колективних соціальних практик в різних емпіричних соціологічних дослідженнях відображаються за допомогою використання більш конкретних синонімічних понять: “домагання”, “бажання”, “апетит”, “невдоволення”, “відчуження”, “депривація”, “бідність”, “страх”, “соціальне відторгнення”, “протест”, “конфлікт”, “насильство” “агресія”, “війна”.

По-друге, запропоноване визначення сприяє формуванню теоретичних і методологічних засад побудови системної концептуальної моделі соціальної напруженості, базовими компонентами якої повинні бути взаємозумовлені емпіричні підсистеми зовнішніх і внутрішніх чинників, які характеризують: 1) соціальні контексти подій, що спричиняють наявний стан і зростання соціальної напруженості; 2) симптоми соціальної напруженості (емоційні, соціальні ментальні, поведінкові); 3) процеси взаємодій і комунікацій, які відображають об’єктивний і суб’єктивний адаптивний ресурс толерантного співіснування соціальних суб’єктів та їх протестний потенціал. Ці чинники є визначальними сутнісними ознаками категорії “соціальна напруженість”, яка має важливий пізнавальний статус в аспекті орієнтації дослідників на здійснення ідентифікації каузальних онтологічних детермінант як джерел актуалізації ризикових наслідків посилення соціальної напруженості та появи нових соціальних конфліктів.

До таких несподіваних і неочікуваних наслідків слід віднести виникнення та поширення глобальної пандемії COVID-19, причини якої у цілому зумовлені суперечностями адаптації різних суспільств як націй-держав до навколишнього природного середовища. Т. Парсонс, Р. Мертон, Н. Смелзер та інші відомі теоретики структурно-функціонального аналізу в соціології вважали, що реалізацію функції такої адаптації повинна забезпечувати економічна сфера суспільства. Проте соціальна драма пандемії

COVID-19 у багатьох європейських країнах і в Україні полягає в тому, що суспільна протидія її поширенню здійснюється інститутами політичної системи, які в екстремальних умовах порушують усталені режими функціональної автономності інститутів економічної та соціокультурної сфер суспільного життя. Саме політичні інститути шляхом активізації різних структур виконавчої влади методами насильницького та репресивного впливу створюють різні системи карантинних обмежень і адміністративно-поліцейського контролю за поведінкою громадян, що по суті є прямим порушенням їх конституційних прав і причиною появи нових форм соціальної напруженості та протестної поведінки.

На наш погляд, перспективи зниження високого рівня соціальної напруженості та гуманізації соціального контролю в сучасних європейських суспільствах слід пов'язувати з процесом наукової розробки теоретичних засад якісно нової консенсусної моделі міжінституціональних взаємодій і комунікацій, що сприятиме створенню адаптивної до умов пандемії COVID-19 дієвої ресурсної системи економічних і соціокультурних заходів, спрямованих на: 1) подолання соціальних причин пандемії; 2) розширення спеціалізованої мережі оперативної діагностики та впровадження ефективних інноваційних медичних технологій лікування хворих громадян; 3) соціальний захист медичного персоналу, його професійну підготовку та підвищення кваліфікації; 4) підтримку ділової активності та стимулювання зайнятості працездатного населення; 5) розширення співпраці з міжнародними організаціями щодо координації спільних дій з протидії наступним можливим хвилям пандемії.

Висновки. В умовах новітніх глобальних і регіональних соціальних трансформацій суттєво змінюються традиційні форми культурного впливу людей на природу як фізичну реальність. Саме тому соціологічні дослідження суперечливого характеру процесів культурної інтеграції та диференціації в європейських суспільствах як соціальних системах індустріального та постіндустріального типу формують пізнавальні стимули наукового вивчення нових форм соціальної напруженості в системі “природа – суспільство”. Важливими пізнавальними стимулами розвитку досліджень у цьому напрямі можуть слугувати наукові ідеї Ж. Дюрана стосовно ідентифікації суперечливого зв'язку між людиною як біовітальним суб'єктом та навколишнім природним і соціокультурним середовищем.

У сучасних європейських полікультурних суспільствах посилюється конкуренція між різними етнічними культурами, яка є важливим джерелом виникнення й суперечливого співіснування різноманітних субкультур. Субкультури, які відображають певну систему гуманітарних цінностей свободи вибору, самовиразу, супротиву та протесту, водночас формують і критичне ставлення людей до наявних соціальних порядків. Саме тому сучасні вчені, вивчаючи причини різного суперечливого ставлення людей до природи, намагаються розвинути концептуальні погляди на субкультури як на джерела та специфічні детермінанти соціальної напруженості. Перспективним інноваційним дослідницьким напрямом є вивчення причин посилення споживацького ставлення до ресурсів природи у результаті масового утвердження консьюмеризму як культурно-ідеологічного явища сучасного суспільного життя.

Поняття “соціальна напруженість” є важливою узагальнюючою соціологічною категорією, якій притаманна певна смислова дисперсія. Тому у різних емпіричних соціологічних дослідженнях сутнісні ознаки цього поняття відображаються за допомогою використання більш конкретних синонімічних понять: “відчуження”, “депривація”, “бідність”, “соціальне відторгнення”, “протест”, “конфлікт”, “насильство” тощо. В умовах поширення пандемії COVID-19 важливими пізнавальними стимулами розвитку сучасної теорії соціального управління стають інноваційні дослідження, які спрямовані на вивчення нових проявів соціальної напруженості з метою гуманізації соціального контролю та забезпечення ефективної адаптації сучасних європейських суспільств як націй-держав до природи як універсальної ресурсної основи організації суспільної життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Берк П. Что такое культуральная история? Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. 240 с.
2. Durand G. L'imagination symbolique. Paris: PUF, 2015. 144 p.
3. Lewis J. From Culturalism to Transculturalism. *Iowa Journal of Cultural Studies*. 2002. No. 1. P. 14–32. <https://doi.org/10.17077/2168-569X.1003>
4. Sorrels K. Intercultural communication, Globalization and Social Justice. Thousand Oaks, California: Sage publ., 2013. 290 p.
5. Thornton S. The Sociologic of Subcultural Capital. *The Subcultures Reader* / K. Geldner, S. Thornton (eds). London, New York: Routledge, 1997. P. 200–212.
6. Hebdige D. Subculture: The Meaning of Style (new accents). London: Routledge, 2002. 286 p.
7. Haenfler R. Subcultures: The basics. New York: Routledge, 2014. 192 p. <https://doi.org/10.4324/9781315888514>
8. Sudakov V.I. Archetypes of culture and subculture as the determinants of the social actions and social management. *Public management: collection*. 2020. № 1 (21). January. P. 286–295.
9. Singer M. Introduction. *A Companion to the Anthropology of Environmental Health* / edited by M. Singer. Chichester: Wiley, Blackwell, 2016. P. 1–18. <https://doi.org/10.1002/9781118786949>
10. Денніс К., Аррі Дж. Після автомобілізму. Київ: Темпора, 2010. 254 с.
11. Флорида Р. Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними. Київ: Наш формат, 2019. 320 с.
12. Lapina V.V. Over-consumption archetype globalization as a new source of social conflicts and social tension. *Public management*. 2017. № 3 (8). June. P. 158–166.
13. Lapina V.V. The archetype of consumption and its contradictions in the contemporary European space of economic and social interactions. *Public management: collection*. 2018. № 4 (14). June. P. 159–170. <https://doi.org/10.31618/vadnd.v1i14.108>
14. Сकोкова Л. Культурні практики в сучасному суспільстві: теоретичні підходи та емпіричні виміри. Київ: Інститут соціології НАН України. 2018. 334 с.
15. Маффесолі М. Час племен. Занепад індивідуалізму в постмодерному суспільстві. Київ: Києво-Могилянська академія, 2018. 264 с.
16. Судаков В.І., Сірий Є.В., Лапіна В.В., Савельєв Ю.Б., Черних Г.А., Кондов К.В., Нахабич М.А. Соціальна напруженість в регіональних вимірах: проблеми теорії, методології та методики соціологічного дослідження. Київ: Логос, 2018. 197 с.

Отримано 18.01.21

References

1. Burreck, P. (2016). What is cultural history? Moscow: HSE Publishing House [in Russian]

2. Durand, G. (2015). The symbolic imagination. Paris: PUF [in French]
3. Lewis, J. (2002). From Culturalism to Transculturalism. *Iowa Journal of Cultural Studies*, 1, 14-32. <https://doi.org/10.17077/2168-569X.1003>
4. Sorrels, K. (2013). Intercultural communication, Globalization and Social Justice. Thousand Oaks, California: Sage publ.
5. Thornton, S. (1997). The Sociologic of Subcultural Capital. In K. Geldner, S. Thornton (Eds.), *The Subcultures Reader* (pp. 200-212). London, New York: Routledge.
6. Hebdige, D. (2002). Subculture: The Meaning of Style (new accents). London: Routledge.
7. Haenfler, R. (2014). Subcultures: The basics. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315888514>
8. Sudakov, V.I. (2020, January). Archetypes of culture and subculture as the determinants of the social actions and social management. *Public management: collection*, 1 (21), 286-295.
9. Singer, M. (2016). Introduction. In M. Singer (Ed.), *A Companion to the Anthropology of Environmental Health* (pp. 1-18). Chichester: Wiley, Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118786949>
10. Dennis, K., Urri, J. (2010). After the car. Kyiv: Tempora [in Ukrainian]
11. Florida, R. (2019). The New Urban Crisis: How Our Cities Are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class. Kyiv: Nash format [in Ukrainian]
12. Lapina, V.V. (2017, June). Over-consumption archetype globalization as a new source of social conflicts and social tension. *Public management*, 3 (8), 158-166.
13. Lapina, V.V. (2018, June). The archetype of consumption and its contradictions in the contemporary European space of economic and social interactions. *Public management: collection*, 4 (14), 159-170. <https://doi.org/10.31618/vadnd.v1i14.108>
14. Skokova, L. (2018). Cultural practices in modern society: theoretical approaches and empirical dimensions. Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine [in Ukrainian]
15. Maffesoli, M. (2018). The Time of the Tribes. The Decline of Individualism in the Mass Society. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy [in Ukrainian]
16. Sudakov, V.I., Siryi, Ye.V., Lapina, V.V., Savelyev, Yu.B., Chernykh, H.A., Kondov, K.V., Nakhovich, M.A. (2018). Social tension in regional dimensions: problems of theory, methodology and methods of sociological research. Kyiv: Logos [in Ukrainian]

Received on 18.01.21